

Магістр 1 року навчання
фінансового факультету ХНЕУ

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. Проведено стратегічний аналіз розвитку підприємств хімічної промисловості України. Визначено сильні та слабкі сторони, загрози та можливості галузі за допомогою SWOT-аналізу. Використовуючи PEST-аналіз розглянуто основні фактори макросередовища, такі, як політика, економіка, соціум і технологія.

Аннотация. Проведен стратегический анализ развития предприятий химической промышленности Украины. Определены сильные и слабые стороны, угрозы и возможности отрасли с помощью SWOT-анализа. Используя PEST-анализ рассмотрены основные факторы макросреды, такие, как политика, экономика, социум и технология.

Annotation. The article contains strategic analysis of the chemical industry of Ukraine. Strengths and weaknesses, threats and opportunities of the industry are determined using SWOT-analysis. The basic factors of macroeconomic environment such as politics, economy, society and technology, are considered using PEST-analysis.

Ключові слова: хімічна промисловість, загрози, можливості, сильні сторони, слабкі сторони, конкурентоспроможність.

Хімічна промисловість є однією з провідних у структурі сучасної економіки України. Від її розвитку, як і від розвитку машинобудування, значною мірою залежить науково-технічний прогрес. Комплекс хімічних виробництв виготовляє продукцію для всіх основних галузей промисловості, транспорту, сільського господарства, оборони, побутового обслуговування та інших сфер діяльності. Він істотно впливає на рівень і темпи розвитку економіки в цілому.

Сучасний стан розвитку хімічної промисловості України визначається несприятливими чинниками макроекономічної ситуації та симптомами проявлення нової хвилі економічної кризи, особливо для експортноорієнтованих підприємств хімічної промисловості. Дослідження стану хімічної промисловості України спрямоване на стратегічний аналіз діяльності підприємств хімічної промисловості з урахуванням складних причинно-наслідкових зв'язків факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і результатів діяльності.

Хімічна галузь є одним з провідних чинників, що формує основи національної економіки та експортного потенціалу України. Це підкреслюється в працях таких вітчизняних вчених, як: Науменко Р. П., Тарасової Н. В., Н. Якубовського, Савченко А. А., Л. Федулової та ін. [1 – 5].

Метою статті є проведення стратегічного аналізу розвитку підприємств хімічної промисловості України для підвищення ефективності її діяльності у сучасних умовах.

Аналіз сучасного стану хімічної промисловості надасть змогу побачити її сильні та слабкі сторони, завдяки чому стає можливим своєчасне реагування на зміни кон'юнктури ринку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників. Для вирішення даного завдання слід побудувати розширену матрицю SWOT-аналізу хімічної промисловості України (табл. 1).

Розширена матриця SWOT-аналізу хімічної промисловості України

Середовище	Середовище	Зовнішнє середовище	
	Можливості і загрози	Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	Сторони	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення товарного асортименту та входження в нові ринки. 2. Перспективний внутрішній ринок. 3. Технологічна та технічна модернізація виробництв дозволить утримати конкурентні позиції на внутрішньому ринку. 4. Залучення передових технологій за рахунок інвестицій. 5. Збільшення глибини переробки нафти та нафтопродуктів. 6. Зниження залежності від монопольних постачальників енергоресурсів. 7. Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників. 8. Митно-тарифні обмеження конкуруючого імпорту 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уповільнене посткризове відновлення попиту. 2. Висока конкуренція. 3. Збільшення на світовому ринку частки компаній-конкурентів, які мають доступ до дешевої сировини (Китай). 4. Посилення технічних бар'єрів входження на ринок. 5. Обмеженість підтримки сільськогосподарських товаровиробників. 6. Нестабільна політична ситуація в країні. 7. Підвищення цін на природний газ та цінові коливання на ринку сировини. 8. Монополізація виробництва окремих видів продукції. 9. Цінова кон'юнктура залежить від валютних коливань
	Сильні сторони	Поле СiМ	Поле СiЗ
	Слабкі сторони	Поле СлМ	Поле СлЗ
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Часткова забезпеченість власною сировиною. 2. Відносно стійкі позиції на зовнішньому ринку за умови сприятливої цінової кон'юнктури. 3. Зростання обсягів виробництва. 4. Висока експортна орієнтація. 5. Наявність висококваліфікованого інженерно-технічного персоналу. 6. Великий досвід роботи на вітчизняному та зарубіжному ринках. 7. Продукція відповідає міжнародним стандартам ISO 9001, ISO 14001. 8. Ефективна система контролю якості 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення асортименту продукції та її якості за рахунок використання нових технологій. 2. Можливість оновлення виробництва за рахунок залучених коштів (кредитних, інвестиційних). 3. Вихід на нові ринки збуту за рахунок постійно зростаючих обсягів виробництва. 4. Розширення обсягів збуту на внутрішньому ринку за рахунок гнучкої політики цін. 5. Збільшення глибини переробки нафти та нафтопродуктів за рахунок оновлення технологій (інвестиційні ресурси, кредитні) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Утримання попиту на продукцію підприємства за рахунок гнучкої політики цін. 2. Утримання конкурентних позицій за рахунок існуючого іміджу підприємства та його позиції на зовнішньому ринку. 3. Підвищення підтримки сільськогосподарських виробників за рахунок введення спеціальних цінових пропозицій. 4. Нестійкість позиції на зовнішньому ринку через валютні коливання
<ol style="list-style-type: none"> 1. Висока енерго- та ресурсовитратність. 2. Недостатній рівень науково-технічних розробок. 3. Сировинна імпортозалежність. 4. Застарілість основних фондів. 5. Екологічні проблеми виробництва. 6. Обмежений товарний асортимент. 7. Низька гнучкість цінової політики. 8. Невідповідність асортименту попиту на внутрішньому товарному ринку. 9. Недостатній рівень інвестицій 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ускладнення збільшення глибини переробки нафти та нафтопродуктів через брак наукових розробок та застарілого обладнання. 2. Проблеми з виходом на нові ринки через обмежений товарний асортимент та застаріле обладнання (висока собівартість) → низька гнучкість цінової політики. 3. Проблеми з підвищенням попиту на внутрішньому ринку через невідповідність асортименту попиту на внутрішньому товарному ринку. 4. Обмеження технологічного оновлення через брак інвестиційних ресурсів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Найбільшу загрозу становить зниження конкурентоспроможності підприємства на зовнішніх ринках через низьку гнучкість цін та обмежений товарний асортимент. 2. Нестабільна політична ситуація в Україні щодо Росії негативно впливає на ціну природного газу + висока енерго- та ресурсовитратність + сировинна імпортозалежність → низька гнучкість цін на продукцію та низька конкурентоспроможність 	

Виходячи з табл. 1, можна зробити висновок, що серед сильних сторін галузі можна виділити такі: часткова забезпеченість власною сировиною, висока експортна орієнтація, наявність висококваліфікованого інженерно-технічного персоналу, великий досвід роботи на вітчизняному та зарубіжному ринках, відповідність міжнародним стандартам якості та ін.

Серед слабких сторін виділяють: високу енерго- та ресурсовитратність, недостатній рівень науково-технічних розробок, сировинну імпортозалежність, застарілість основних фондів, низьку гнучкість цінової політики, недостатній рівень інвестицій тощо.

Основними загрозами для хімічної галузі виступають високий рівень конкуренції, посилення технічних бар'єрів входження на ринок, залежність від валютних коливань та цінових коливань на сировину тощо.

Виходячи з табл. 1, можна зазначити, що за допомогою сильних сторін та можливостей галузь може зменшити негативний вплив загроз та зміцнити слабкі сторони.

Для більш детального дослідження факторів зовнішнього середовища слід побудувати матрицю PEST-аналізу (табл. 2), за допомогою якої необхідно визначити методом експертних оцінок, який з факторів зовнішнього середовища найбільше впливає на розвиток хімічної промисловості України.

Таблиця 2

PEST-аналіз факторів макросередовища хімічної промисловості України

Політика	Питома вага	Бал	Оцінка	Економіка	Питома вага	Бал	Оцінка
1. Недоліки нормативно-правового регулювання	0,35	1	0,35	1. Невідповідність структурним трансформаціям попиту	0,2	3	0,6
2. Політична нестабільність	0,65	1	0,65	2. Інфраструктурні і ресурсно-сировинні обмеження. Залежність від імпортової сировини	0,3	4	1,2
				3. Недостатня ефективність інвестиційного процесу	0,1	3	0,3
				4. Темп інфляції	0,2	2	0,4
				5. Динаміка валютних курсів	0,2	2	0,4
Усього	1	–	1	Усього	1	–	2,9
Соціум	Питома вага	Бал	Оцінка	Технологія	Питома вага	Бал	Оцінка
1. Кадровий дефіцит	0,3	3	0,9	1. Технологічна відсталість і високий знос основних фондів	0,8	5	4
2. Низький рівень наукових розробок	0,3	3	0,9	2. Низький рівень розвитку українського хімічного машинобудування	0,1	1	0,1
3. Низький рівень умов праці і техніки безпеки	0,4	4	1,6	3. Високий рівень забруднення навколишнього середовища	0,1	3	0,3
Усього	1	–	3,4	Усього	1	–	4,4

Виходячи з табл. 2, можна зробити висновки, що серед політичних факторів визначено такі [1; 2].

1. Недоліки нормативно-правового регулювання: наявність вивізних мит на окремі види хімічної продукції (мінеральні добрива, бутіловий спирт, поліетилен, поліпропілен та ін.), що призводить до зниження конкурентоспроможності з урахуванням діючих та прогнозованих обмежувальних заходів на ринках збуту.

2. Політична нестабільність: урядові конфлікти України і Росії, яка є головним експортером газу в Україну. Через те, що хімічна промисловість є енергоємною, то висока ціна на газ значно підвищує собівартість продукції і знижує конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

Економічні фактори [1 – 5]:

1. Невідповідність структурним трансформаціям попиту: товарна структура виробництва сформувалася на початку 1990-х років і на даному етапі розвитку меншою мірою відповідає сучасній структурі попиту як зовнішнього, так і внутрішнього ринку. До цього слід додати, що істотна частина хімічного обладнання, що залишилася з часів СРСР, виробляє продукцію, яка не відповідає міжнародним стандартам.

2. Інфраструктурні і ресурсно-сировинні обмеження. Залежність від імпортової сировини: сталий розвиток хімічного комплексу неможливий без його забезпечення вуглеводневим сировиною, на базі якого виробляється до 80 % продукції галузі. Для виробництва хімічної продукції необхідна нафта, природний газ і газовий конденсат, що ввозяться в Україну і тим самим обмежують масштаби виробництва.

3. Недостатня ефективність інвестиційного процесу обумовлюється наявністю таких характеристик для інвестиційних проектів в об'єкти хімічного комплексу:

висока капіталомісткість і тривалий період окупності (5 – 8 і більше років);

високі екологічні ризики як через характер самих об'єктів, так і у зв'язку з перспективою посилення вимог до рівня екологічної безпеки самого виробництва і продукції;

високі інфраструктурні та сировинні ризики, пов'язані з дефіцитом необхідних потужностей і слабким розвитком інфраструктури.

4. Темп інфляції: зростання цін, у тому числі і на енергоресурси, значно збільшує ціну продукції, тому що вона є енергоємною.

5. Динаміка валютних курсів: хімічна промисловість є експортно-орієнтованою галуззю, тому зміна валютних курсів безпосередньо впливає на прибутковість підприємства.

Соціальні фактори [4; 5]:

1. Кадровий дефіцит: протягом тривалого часу використовувався кадровий резерв кваліфікованих робітників та інженерно-технічних фахівців, сформований ще за часів СРСР. Також відбулося скорочення кількісного та якісного складу наукових співробітників у галузевих наукових і проектно-конструкторських організаціях. Спостерігається явне старіння кадрів, що викликано відсутністю у більшості наукових організацій умов для залучення та закріплення молодих фахівців.

2. Низький рівень науково-технічних розробок: на сьогоднішній день існує розрив між об'єктивними потребами промислових підприємств у сучасних науково-дослідних розробках і пропозиціями науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, що головним чином обумовлено відсутністю фінансування.

3. Низький рівень умов праці і техніки безпеки: робота на хімічному підприємстві може бути шкідливою і небезпечною для здоров'я, що обумовлюється специфікою виробництва. Також є випадки виробничого травматизму і професійних захворювань, збільшується частка працівників, що працюють в умовах впливу підвищеного рівня шуму, запиленості та загазованості.

Технологічні чинники [2; 5]:

1. Технологічна відсталість і високий знос основних фондів: спостерігається високий ступінь фізичного і морального зносу основного технологічного обладнання, спеціальних транспортних засобів та інших об'єктів.

2. Низький рівень розвитку українського хімічного машинобудування: основна частина виробленого вітчизняного обладнання не відповідає сучасним вимогам якості, не має охоронних документів, сертифікатів безпеки, систем сервісу та експлуатаційного обслуговування. Без технічного переозброєння підприємств хімічного комплексу на базі сучасного технологічного устаткування неможлива переорієнтація галузі в бік глибокої переробки сировинних ресурсів. А імпорتنі технології є дорогими і часто недосяжними для вітчизняних підприємств.

3. Високий рівень забруднення навколишнього середовища: хімічний комплекс є значним джерелом забруднення навколишнього середовища. За валовими викидами шкідливих речовин в атмосферу він займає десяте місце серед галузей промисловості, за скидами стічних вод у природні поверхневі водойми – друге місце (після електроенергетики). Важливу роль у такій негативній статистиці відіграє застаріле обладнання, яке не відповідає екологічним стандартам.

Таким чином, проведений PEST-аналіз факторів макросередовища хімічної промисловості України (табл. 2) дозволяє зробити висновок, що найбільш впливовими факторами зовнішнього середовища для підприємств хімічної промисловості є техніко-технологічні. Значущість даних факторів обумовлена високою енергоємністю і складністю виробництва, високим зносом устаткування з одного боку, і низьким рівнем упровадження нових технологій та модернізації обладнання з іншого. Однак даними факторами підприємство може управляти, поступово модернізуючи обладнання. Через це вони мають високі бали. Найменш впливовими для галузі є політичні чинники, тому що цими факторами підприємство не може керувати. Також слід зазначити високу роль соціально-демографічних чинників, які є другими за значущістю, тому що хімічне виробництво є наукомістким. А на сьогоднішній день, спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів і наукових розробок. Також до даних факторів належать умови праці, які в хімічній промисловості є низькими та частково шкідливими. Тому дані фактори істотно впливають на розвиток підприємств хімічної галузі. Економічні фактори займають третє місце за рівнем впливу не тому, що вони недостатньо впливають на діяльність підприємства, а тому, що підприємство самостійно не може керувати даними факторами. Однак підприємства можуть їх ураховувати і пристосовуватися до них.

Спираючись на проведений стратегічний аналіз розвитку хімічної промисловості України, можна зробити такі висновки: в діяльності виробників хімічної подовжують проявлятися реалії фінансово-економічної кризи та наслідки зниження внутрішнього та зовнішнього попиту на хімічну продукцію. У той же час слід зазначити, що глобалізація світових ринків та активізація хімічної промисловості країн Азії та Європи підвищують рівень конкуренції. У цьому зв'язку, на думку автора, національним виробникам, необхідно підвищити конкурентоспроможність продукції, що випускається, і тим самим забезпечити конкурентоспроможність підприємства.

Наук. керівн. Журавльова І. В.

Література: 1. Науменко Р. П. Аналіз стратегії розвитку підприємств хімічної промисловості [Електронний ресурс] / Р. П. Науменко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prom/2011_3/Naumenko.pdf. 2. Тарасова Н. В. Сучасні проблеми розвитку хімічного комплексу України промисловості [Електронний ресурс] / Н. В. Тарасова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_3/0967.pdf. 3. Якубовский Н. Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года / Н. Якубовский, В. Новицкий, Ю. Киндзерский // Экономика Украины. – 2007. – № 11. – С. 4–20. 4. Савченко А. А. Аналіз хімічної промисловості [Електронний ресурс] / А. А. Савченко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_nmiw_2012/economics/3_103957.doc.htm. 5. Федулова Л. Перспективы инновационно-технологического развития промышленности Украины / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2008. – № 7. – С. 24–36. 6. Ардашева Е. П. Инновационные приоритеты программы развития нефтехимического комплекса региона / Е. П. Ардашева // Менеджмент инноваций. – 2010. – № 2. – С. 124–136.